

Г. Костельник

Матерія і
Дух

ЛННБ України ім.В.Стефаника

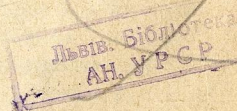
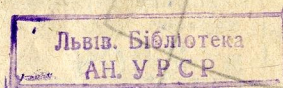
00555274 (S)

34570.
65922
о. Др. Г. КОСТЕЛЬНИК

МАТЕРІЯ й ДУХ

(ВІДЧИТ)

Каболі

ЛЬВІВ 1934
НАКЛАДОМ АВТОРА

103(2-9u)6

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 2904

1. Матеріальні й духові явища такі зріжничковані і безпосередньо доступні, що всі люди знають про них і відрізняють їх. Що кажемо про матеріальні явища, сього ніхто ніколи не оспорував. А про те, що навіть найпримітивніші племена відрізняють духові явища, може посвідчити Карло Дарвін, один за всіх, бож він є творцем теорії, що хоче пояснити повстання органічного світу, з людиною включно, без Бога й без душі — механістичним способом. У своїй книжці „Про походження людини“ Дарвін каже, що „віра в невидимі або духові чинники, здається, є загальною у всіх менше цивілізованих людських рас“. Підростаючі діти скоро вчаться розрізняти живе й мертво. Живий пес біжить, рухається, гавкає, кусає, їсть, бачить, чує і т. ін., а забитий або здохлий пес — наче цегла: не порушиться, не бачить, не чує, не їсть...

Подібно жива й мертва людина. Але порівнюючи мертво людину з живою, підростаюча дитина дальше сягає в своїх думках, ніж коли порівнює мертво й живу звірину, або мертво і живу деревину. Про внутрішнє життя інших людей судимо на основі свого власного внутрішнього життя. Отже коли підростаюча дитина бачить мертво людину — особливо, якщо ся людина була близькою для неї, то дитина без усякого напружування думки й без усякої науки зрозуміє, що з мертвої людини „вийшла“ та невидима сила, котра творить внутрішнє людське життя, котра дає нам свідомість, котра думає, любить, хоче, говорить, дихає... З мертвої людини вийшла душа. Ось тим шляхом простолюття доходить до поняття душі чи духа.

Звірятам і ростинам простолюття не є склонне признавати ніякої душі. З пса ніби тільки пара виходить, коли він гине. А з рослини навіть „пара“ не виходить; рослина в поняттях простолюття навіть не „гине“, бо й не „жила“, тільки „вяне“ і „сохне“.

Одначе годиться заважити, що простолюття при тих своїх розрізненнях не запускається в метафізичні спекуляції, але, ведене інстинктом, **береже єрархічного ладу в природі**. Простолюття тільки про людину скаже, що вона „вмерла“, про звіря ніколи так не скаже, бо се була би образа для людини; звіря не „вмирає“, а „здыхає“ або „гине“; рослина „вяне“, „сохне“ „замерзає“, „гниє“.

Тим простолюддя zarazом висказує своє переконання, що інакше є життя людини, інакше звірини, інакше рости́ни. Фільософічно скажемо, що інакший є принцип життя в людини, інакший у звірини, а інакший у рости́ни.

2. І духових явищ ніхто з фільософів ніколи не перечив. Квестія тільки та: **Як матеріяльні й духові явища відносяться до себе у свому корені?**

Чи матеріяльні чинники є основні, матірні, а духові явища є тільки витвором або функцією матеріяльних чинників? Або може навпаки: дух є основний у світі, а матерія є тільки витвором духа?

Або матеріяльні й духові явища мають спільний корінь, що не є ані матеріяльний, ані духовий, але якийсь третій?

Або матеріяльні явища є тільки злудю, а матерії, як такої, взагалі нема?

В історії фільософії були видвинені ще й інші комбінації між духом і матерією, та нас тут усі ті квестії обходять тільки під аспектом тої головної квестії: **Чи матеріялізм добре оснований світогляд, чи ні?**

3. Існує в людському роді вічна й загально принята розв'язка нашої головної квестії. Се та, яку подає релігія. Причина світа є духова, жива, свідома, розумна. Її всі Слов'яни називають „Бог“, що свідчить про давність та поширеність сього поняття. Подібно в інших народів, нпр. у Греків та Римлян θεός, deus.

Бог сотворив світ — і матерію і людські душі і життєві принципи звірят та ростин. На сю розв'язку наводять людей уже й інстинктовні реакції людської душі (інтуїтивне думання, совість). А вона найкрасше і найпростіше пояснює всі явища на світі, як доцільність у природі, походження людського розуму, поняття як *sensorium* думання, вроджені людям моральні закони, совість, явища з людського життя, що їх люди називають „палець божий“ (кара божа) і т. ін.

І нема такого закиду, що був би всилі повалити або бодай надщербити сю розв'язку. Тай не є се згідне з дійсністю, начеб людей тягнуло до витворення віри в Бога бажання мати небесного, всемогучого опікуна, або бажання небесних радощів, другого життя. Се незгідне з дійсністю, бо кожда релігія має не тільки своє „небо“, але й своє „пекло“, до неба веде „вузька стежка“, а до пекла „широка“; божество кождої релігії не тільки помагає людям, але й карає їх. Саме навпаки: **атеїзм притягає людей до себе тим, що звільняє людину від страху перед божеством** і ніби робить її незалежним паном у життю, що перед ніким не потребує здавати рахунків зі свого внутрішнього життя. Тим хвалилися вже старинні матеріялісти. Люкрецій Карус („*De natura rerum*“) прославляє Епікура за те, що він визволив природу з релігійної тюрми, що про-

гнав страх перед вічними карами та привернув людям солодкість життя, що прогнав темряву, а привернув світло.. Тільки один одинокий закид, який матеріялісти ставлять релігії, оправданий — бодай релятивно оправданий. **Тайну світа релігія пояснює через ще більшу тайну**, бо Бог ще більше дивний, ніж світ. А се не є **по лініях науки**, не є в **інтенціях науки**, або як матеріялісти самі висловлюються, се не є „наукове“ пояснення. Релігійне пояснення світа се надто загальне пояснення; самі матеріялісти кажуть, що се не є ніяке пояснення. Коли ми покличемось на те, що нпр. бактерії Бог сотворив, то ми з того не довідуємося, ані як бактерії множаться, ані від чого гинуть, ані чим вони організмови шкодять. **А наука хоче знати**, з чого речі складаються, які їх причини й наслідки — се хоче наука знати, щоб панувати над речами.

Не можна заперечити, що в тому закиді проти релігійного пояснення світа є зерно правди. Але матеріялісти висувають тільки один бік сеї проблеми, а вона має ще й другий свій бік.

а) Релігія передовсім пояснює **ціле** буття-життя. І стоїть квестія: Чи людям взагалі можна якось інакше пояснити ціле буття-життя, як не тайною? Легко то було Люкрецієви Карусови вірити, що Епікур своєю матеріялістичною системою прогнав темряву життя-буття, але в нашому світі загально відомий факт, що розвій природничих наук доводить нас до шораз більших тайн і в макрокосмосі і в мікркосмосі.

Тай се треба піднести, що пояснення буття-життя, яке дає релігія, не є тайною в 100%. Якщо перша причина світа є жива й розумна, то розуміємо: відки взявся людський розум і доцільність у природі. Але якщо перша причина світа є нежива й нерозумна, як се матеріялісти приймають, то тайна стає ще більшою, бо ніяк не зрозуміємо: відки взялося життя, відки взявся людський розум, відки доцільність у природі?

б) **Є два типи пояснення**: одно льогічне, друге механістичне. Можна знати, з чого зроблений папір якоїсь книжки, з яких хемічних складників складається чорнило, котрим вона написана, але коли книжка написана в незрозумілій для нас мові, то не зрозуміємо її льогічного змісту.

Чи в природі світа нема ніякого льогічного змісту? В сій природі, від котрої людський рід учитись мудрості й краси — та не має слів, щоб належно висказати свій подив для неї. Ось саме сей льогічний зміст природи світа пояснює релігія, а матеріялісти нічого не хочуть знати про нього, і а ргіорі, без усяких доказів, відкидають його. Квестія, чи льогічний змісл світа, що його подає релігія, є по-

трібний і корисний для людей, рівноважиться з квестією: чи релігія потрібна й корисна для людей? На сю квестію тут не будемо відповідати.

4. Всяка психіка, що має свою логічну лінію, звичайно стремить до останньої своєї мети на тій лінії — до скрайності. Психіка науки хоче розложити речі світа на останні їх складники, щоб відкрити цілу їх тайну, щоб панувати над ними. Останньою метою тієї психіки є: наскрізь розв'язати загадку цілого буття-життя, щоб усунути всяку тайну, щоб на місце віри, яка світ пояснює тайною, поставити знання — „науку“. Наука стремить, щоб перетворитися в науковий раціоналізм.

Ось із сеї психіки зродився матеріалізм. І може він прийматися тільки там, де вже розроблена отся психіка бо-дай під моральним поглядом — отже там, де вже є тенденція визволитися від відповідальності перед божеством та жити „по свому“.

Із цього ясно, що первісний матеріалізм міг зродитися тільки в науковому середовищі, коли люди вже „засмакували“ в психіці науки. Простолюддя ніколи не було матеріялістичне в філософічному значінню й само з себе ніколи не може стати матеріялістичне, бо психіка наукового раціоналізму для нього ще чужа. У простолюддя ще живий людський інстинкт і ще свіжі (науковими спекуляціями не пірвані) природні розумові інтуїції, тому воно ніяк не може (очевидно: без попереднього підготування) повірити в те, начеб той дивний лад у природі міг витворитися „сам від себе“ — без розумної творчої причини.

Матеріалізм, що став пероввором для всіх пізніших європейських матеріалізмів, сформували старинні грецькі філософи Левкип, Демокрит і Епікур. Їх світогляд у головних нарисах представляється ось як:

Є тільки матерія та порожний простір. Матерія складається з дрібненьких, уже даліше неподільних частиць, з атомів. Атоми — се „повне“, простір се „порожне“. Атоми є вічні, несотворені й незнищені, однородні (з однакового матеріялу збудовані), однак ріжної величини й геометричної форми (одні кулісті, другі гачкуваті і т. д.) Атоми вічно падають у безмежному порожньому просторі. Вони діють один на одного тільки через **дотик, притиск і удар**. В атомах нема ніяких внутрішніх законів, котрі а priori детермінували би їх до якихсь спеціальних сполук чи акцій. У цілій матерії нема ніякого пляну для діяння, ніякої доцільності. **Вся гармонія, вся доцільність, що є у світі, походить а posteriori**. Се не є справжня гармонія, ані справжня доцільність, тільки „щасливий припадок“, „*concursus atomorum*“. На шляху свого вічного падання атоми творять усякі можливі сполуки й комбінації, що не є здібні довше

існувати, тому розв'язуються, пропадають. Але денедє у тій вічній грі-льотерії атоми витворюють і такі комбінації, що здібні дальше існувати. Таким щасливим припадком є наша земля зі всіми своїми сотворіннями. В просторах все-світа ще й деінде, на інших звіздах, мусять бути подібні „щасливі випадки“. Душа складається з гладких і вогни-стих атомів. Боги, що живуть на звіздах і нічого не знають про нас, ані нами не журяться, се тільки щасливі зліпки з атомів, як ми.

Ось так наукова психіка за одним махом дійшла до останньої своєї мети: нема ніякої тайни буття-життя, нема ніякого внутрішнього закону у світі, нема віякої сили над людьми, котра кермувала бидолею людей, нема Бога (Творця й Судді). Нема віри, а є тільки наука — знання, що робить людину незалежним паном світа.

5. Сей старинний первісний матеріалізм се одинокий справжній матеріалізм, льогічно вповні послідовний. Він є вічною спокусою для людей науки. Спокусою увластивім значінню, як ті слова діавола до Еви в раю: „Коли зісте із сього овочу, будете, як боги, що знають добре й зле“. Визволитися від Бога, від усього чудесного в світі, стати собі незалежним володарем на світі і весь світ за одним махом розгорнути до дна, дійти до останньої мети науки — се неабияка спокуса.

Становище матеріалізму, його гльорифікація мертвої матерії, заакцентування її значіння в устрою світа — се вихідне становище для наук, що займаються мертвою матерію — для фізики й хемії.

І дійсно батьки новочасної фізики й хемії повернули до сього старинного матеріалізму, хоч деякі й доповнювали його християнською вірою, як французський священник Петро Гассенді (1592—1655). Але щож виявилось з поступом природничих наук? Сей первісний, справжній матеріалізм щораз більше банкрутував, аж у наших часах збанкрутував до решти. Всі його вихідні поняття виявилися як змислові злуди, а його розумування як заключення на фалшивих премісах. Усе пропало зі старинного матеріалізму: і його зброя і його перемога, тільки спокуса матеріалізму залишилася, бо її корінь у людській душі.

Нинішній матеріалізм уже не може хвалитися, що він розв'язав всю загадку світа. Перед ним така сама тайна, як і перед релігією. Не маємо місця у рямках сього короткого реферату на цитати. Та тут наведемо слова одного сучасного нам автора:

„В радости механістичного толкування уявляла собі вона (наука про життя) бажаний вершок пояснення наглядно близько, але чим більше здавалося, що зближаємося до тієї цілі, тим більші ставали труднощі, і нині ми бачимо

себе окруженими з усіх сторін такими, майже непоборними, труднощами, що здається, що ми дальше від механістичної розв'язки життя, як колинебудь передтим". (Kahn: Das Leben des Menschen, т. I, 1922.)

Перше, що нсвочасна фізика й хемія викрили проти старинного матеріалізму, се те, що в матерії є **внутрішні закони**, які детермінують атоми до докладно означених ділань і сполук. Виявилось, що отсі закони піддані арифметично-геометричній пляновости, гармонії. Отже перемогу відніс старший від грецьких атомістів Питагор, який навчав про всевладність арифметично-геометричної гармонії в природі. А грецькі матеріалісти свою ставку програли. Ся арифметично-геометрична пляновість у будові світа йде так далеко, що навіть хемічні елементи є збудовані на її основі. Періодична таблиця хемічних елементів виказує, що хемічні елементи різняються числом своїх електронів, а притім творять дивно гармонійні ряди й угруповання, чого взір маємо в музичній скалі, про яку вже Питагор знав і нею „воював“.

Та се ще не все. Виявилось навіть те, що в мертвій матерії є й такі закони, **котрих не можна не признати за наглядно доцільні** — себто такі, що мають уможливити висшу надбудову—органічне життя. Найкрасше се виявляється у фізикальних аномаліях води. При критичних звишках і знижках температури вода зовсім інакше поводитьсь, ніж інші течі. Так нпр. вода в границях від $+5^{\circ}\text{C}$ до $+100^{\circ}\text{C}$ поводитьсь, як усі інші течі: огрівана розширює свій обєм, остуджувана зменшує його. Але в границях між 0°C і $+4^{\circ}\text{C}$ виявляється аномалія води: огрівана в тих границях вода зменшує свій обєм, а коли її остудити до 0°C , то вона, замерзаючи, збільшує свій обєм, наслідком чого лід плаває по воді й не придушує сотворінь, що живуть у воді, та хоронить воду під собою перед дальшим остуджуванням. Вода має незвичайно високу специфічну теплоту (се скількість тепла, яке потрібне, щоб один gr огріти о 1°): 10 разів висшу від заліза, 5 разів висшу від скла. Якщоб специфічна теплота течей, що знаходяться в людському тілі, була рівна специфічній теплоті інших подібних субстанцій, то теплота нашого тіла через діяння наших внутрішніх органів підскочила би о яких $100\text{—}150^{\circ}$. Але що саме вода є головним складником нашого тіла, то його теплота підноситься тільки о 32° . Се ще високе тепло для клітин тіла, та організм має уладження для прогонювання злишного тепла з тіла. Але колиб теплота нашого тіла підскакувала о $100\text{—}150^{\circ}$, то вже така регуляція була би неможлива. Отже життя було би неможливе. Вода має ще й інші аномалійні прикмети, а всі вони є доцільні для уможливлення життя.

Який се парадокс: фізикально-хемічні аномалійні закони, а для життя саме доцільні! Отже й не диво, що ни-

нішні мужі науки висказуються, як той автор, за котрим ми навели приклади аномалії води: „Також зовнішній світ виглядає доцільно збудованим, не для свого власного удержання, але для удержання сотворінь, що в ньому живуть“¹⁾ (Dekker: Planeten u. Menschen, 1926).

Отже матерія, що не має ніяких внутрішніх законів, вічна безплянова „льотерія“ атомів, витеорювання доцільних конструкцій через щасливий випадок — сі поняття старинних атомістів се тільки наївне урочення. Поступом наук відкрита правда каже, що ті **дивні, доцільні закони, які діють в органічному світі, не виступають у світі як „deus ex machina“, але мають свій прототип і свою доцільну підбудову вже в мертвій матерії.**

А се засуд смерті для справжнього матеріялізму. Перед старинними матеріялістами стояли тільки єства доцільно, по їхньому: ніби доцільно, збудовані, а доцільно діючих законів у світі ніби не було. А перед нинішніми матеріялістами стоїть світ зі своїми дивно доцільними, пляновимм законами. Отже вони мусять дати відповідь на квестію: відки сі доцільні закони в світі? Льогіка й психіка матеріялізму жадає, щоб сі доцільні закони світа пояснити **механічно** — себто без доцільно діючих причин. Але що отся доцільність сягає аж у внутрішню будову матерії та її атомів, то з сього ясно розуміємо, що становище нинішніх матеріялістів тяжше, ніж колинебудь передтим, воно просто безнадійне. Алеж — охота є!

б. Найновіша фізика взагалі „зруйнувала“ матерію. Зруйнувала вульгарне поняття матерії, а саме на тому поняттю основувався старинний, чистий матеріялізм. Новочасна фізика відкрила в матерії зовсім **новий чинник**, про який не знали старинні атомісти, а який руйнує їх світогляд. Тим чинником є **енергія**.

Як ми вже сказали, старинні атомісти уявляли собі, що матерія — се тільки заповнений простір; атоми в своїх сполуках придежуються один одного тільки механічно своїми зовнішніми формами, а не динамічно.

В нових часах уже Newton-ове сформулювання **гравітації** підважило се примітивне розуміння будови матерії старинних атомістів. Поняття гравітації каже, що небесні тіла (сонце, земля, місяць і т. д.), хоч і не дотикаються, взаємно притягаються. Отже з них мусить виходити якась сила, як з магнеса, й вони саме за поміччю сеї сили — енергії — притягаються.

Значить, що матерія у свому царстві не сама — вона має **посередника**, що вяже її розірвані часті. Тим посередником є енергія.

¹⁾ „Auch die Umwelt erscheint zweckmässig, nicht für ihre eigene Erhaltung, sondern für Erhaltung der in ihr lebenden Geschöpfe“.

Давніші фізики приймали космічний етер як субстрат для поширювання енергій, що мають переходити через порожні простори всесвіта — від одного небесного тіла до другого. Та найновіші фізики відкинули сей гіпотетичний космічний етер — раз тому, що він не проявляється в експериментах, улаштованих *ad hoc*, і тому, що поняття про космічний етер не є вільне від внутрішніх суперечностей. На доказ сього наводимо свідoctво лексикону „Der grosse Brockhaus“ з 1929 р. під словом „Aether“ де кажеється: „Нинішня фізика стоїть на становищі, що треба самому порожньому просторови приписати питоменність, що він може переймати означені стани“. Се значить, що енергії, як гравітація, магнетизм, електричність, тепло, світло, самі собою переходять через порожні простори всесвіта. А тим єство енергії настільки **усамостійнюється** перед нашим умом, що можна спокуситися вважати енергію за самостійне єство, за субстанцію, як се зробив німецький хемік і фізик Wilh. Ostwald († 1932).

Катастрофа для матеріалізму стала ще більша, коли фізика той самий образ будови матерії, що його відкрила в макрокосмосі, найшла також у мікрокосмосі—в атомі. Ані атом не є щільно заповненим простором, але має таку „діраву“ будову, як наша сонішна система. Атом складається з ядра, яке утворюють протони, та з електронів, що кружать довкола ядра, наче планети довкола сонця, при чім треба брати під увагу також пропорцію віддалення. Простір між ядром і електронами порожний, і нпр. катоцові проміні переходять через нього без перешкоди. Lenard подає обчислення, що в одному кубічному метрі з платини знаходиться менше як один кубічний міліметр для катодових промінів непроникливих частиць.

Отже енергії вяжуть не тільки небесні тіла, але також протони й електрони та поодинокі групи атомів. Усяке тіло діє своїми енергіями, отже енергії є властивою причиною цілої гармонії у світі, оскільки він складається з мертвої матерії. А се значить, що та гармонія не може походити *a posteriori*, зі щасливих випадків, але мусить походити *a priori*, бо енергії мають свій згори означений характер, якого ніщо не може змінити (напр. ніщо не може змусити води, щоб вона інакше реагувала на критичні звишки й знижки температури, ніж дійсно реагує).

Взагалі в найновішій фізиці витворились такі поняття, що там, де давніші фізики ніби находили найсильніший атут проти релігії, найновіші фізики, буває, говорять наче теологи. Так напр. давніші фізики залюбки розводилися над вічністю матерії й світа, а в найновіших книжках можемо стрінутися із заголовком та твердженням „**сотворення матерії**“, як се знаходимо в книжці англ. астрофізика James-a Jeans-a.

Читаємо там під тим заголовком: „Все те ясно до-казує, що матерія, з котрої збудований теперішній всесвіт, не могла існувати завсіди... В невідомий спосіб матерія, передтим неіснуюча, появилася в світі існування“. („Всесвіт довкруги нас“).

„Бритійська енциклопедія“, 14 видання з 1929 р., один з творів, що мають найбільший авторитет на цілому світі, закінчує розвідку про матеріялізм ось такими словами: „Нинішня наука віддаляється від матеріялізму й механізму, а наближується до думки, щоб у природних, а навіть фізикальних явищах допустити чинники, відмінні від механічних“. Згаданий проф. James Jeans у своїй книжці „Таємний всесвіт“ пише: „Нині в сфері фізикальних наук витворилось майже однодушне переконання, що ріка знання тече на стрічу немеханічній реальности. Всесвіт зачинає виглядати далеко більше подібним до кольосальної думки, а не до ко-льосальної машини“.

Все те видвигнула проти матеріялізму не метафізика, а фізика — отже та галузь людської науки, на яку матеріялізм поклав усю свою надію. Можемо сказати, що „доня“ погребала „матір“.

7. А життя? Поступ наук тут ще ясніше й вимовніше доводить нас до Бога. а) Всі матеріялісти уявляли й уявляють собі, що життя се вислід дуже скомбінованої й спеціальної будови матерії. Але новочасна хемія розложила ріжні організми на їх матеріяльні складники, а супроти життя вона вповні безрадна. Воно не дається їй вхопити. Маючи на увазі нинішнє поняття про будову матерії, котре каже, що енергії є тим чинником, який діє в матерії, мусимо необхідно приймати, що життя се якийсь **окремий** рід енергії. І не є життя вислідом органічної будови матерії, але **причиною** тої будови, бо кожду таку органічну будову витворює принцип життя, що в ній скривається.

б) Земля спершу була розжареною кулею, як сонце; вогонь нищить усякі зародки життя, бо нищить клітинну будову, а земське життя без такої будови не може існувати. Отже відки взялося життя на землі?

Для старинних матеріялістів тут не було ніяких труднощів, бо вони ще не відріжнювали життя від мертвої матерії так глибоко, як нам нинішня біологія каже відріжнювати його. Не тільки матеріялісти, але й інші філософи приймали самородство як безспірний і наглядний факт. Люкрецій Карус віршує собі зовсім свobodно: „досвід зневолює нас вірити, що все, що живе, зродилося з безчуттєвих складників; чи ж не бачимо, як зі смердючого гною виповзують хробаки, коли дощ перетворив почву в гниття?“ Але ж новочасна біологія на основі всяких експериментів,

відкриті і розумувань виключає самородство й ставить правило: „Все живе з живого“ — „кожда клітина з клітини“.

Справді й нинішні матеріялісти приймають самородство — але тільки з очайдушности, бо нізачо не хочуть Бога признати. Як потопуючий хапається — не соломки, а воздуху, так вони хапаються самородства. Ernst Haeckel († 1919) каже отверто: Хто не хоче приймати чуда, Бога, сотворення, той мусить приймати самородство.

Є ще одна очайдушна думка, якої хапаються деякі з тих, що хочуть „природно“ пояснити початок земського життя. Перші зародки життя ніби мали принести на землю метеори, або соняшні промені (Arrhenius) із просторів всесвіта. Але ультрафіолетні й космічні промені знищили би всяке життя й тут на землі, якщоб нас перед ними не хоронила земська атмосфера; а в міжпланетних просторах нема воздуху, до того там царює майме абсолютне зимно (-273°C), отже там свобідно царюють смертоносні, а не життєтворні чинники. І відти приводити життя на землю — се ще більше, ніж з гробу воскрешати мертвих.

в) Давніші матеріялісти твердили, що в природі є тільки сповидна доцільність, а нема правдивої доцільности. Але розвій наук і тут притиснув матеріялістів до муру, й вони вже мусять признати, що в природі є справжня доцільність, а їх змагання йдуть тільки в тім напрямі: якби вияснити отсю справжню доцільність без доцільно діючих чинників? Розгорнувши будову органічних еств аж до клітин, біологія не може не признати, що вона на кождому кроці находити згори відмірену доцільність, начеб її обдумала геніяльна людина (сей вираз беремо таки від природників).

Один приклад — зі звірячих інстинків — для ілюстрації. Малий чорний березовий хрущ (*rhynchites betulae*) складає свої яєчка в лійці, яку робить з березового листка. Наперед звиває один бік листка, а потім другим боком обвиває лійку. Але се була би робота не для його сил, якщоб він собі при тім не помагав „висшою математикою“. Сей хрущик перед звиванням листка перетинає в горішній частині обі його половини аж до його хребта. Саме отсе перетинання є „інстинктовним чудом“: обі лінії криві, але одна більша, друга менша, а обі вони з математичною докладністю застосовані до величини даного листка, щоби звивання площини було якнайлекше і найтриваліше. Такий найліпший перекрій на одному листку можливий лиш один. Сей перекрій відомий геометрії як відношення між евольвентою і еволютою, а відкрив його щойно Huygens 1683 р. Хтож навчив сього жучка висшої математики? Всякі комбінації з випадком тут безраді — а так само всюди інде (нпр. щоб витворилося око, рука).

г) Ми здійме́мося на вершок наших роздумувань, коли станемо приглядатися людському розумови. Між філософами (сензуалісти, емпірики) був поширений погляд, що ніби розум є здобутком людини — так, як нпр. машини, що їх люди видумують, або образи, що їх люди малюють. Та се фалшивий, бо односторонній погляд на людський розум.

У дійсности розум се **дар природи**, а ми — наше свідоме й свободне „я“ — тільки уживаємо його, як нпр. око, язик. Се дуже легко виказати. Нема розуму без свідомости. А свідомість дає нам сама природа, ми нею користуємося, хоч ніхто на світі не знає й ніколи не буде знати, як природа творить стан нашої свідомости. Та як наша свідомість є даром природи, так само й наша здібність думання та розумування є даром природи. Се властиво не ми думаємо, але наша природа думає, а ми тільки кермуємо тим думанням. Отже думання се для природи не щось чуже, але **питоме, своє**.

Значить, що творча причина світа мусить розумітися на думанню, мусить сама думати, бо се вона дала нам розум.

Один з моїх учеників поставив мені раз таке питання: Чи та робот-людина, що була на виставі в Шикаго, може бути мудріша від живої людини? — Я на се жартом відповів: Від тебе може вона й мудріша, але від того інжиніра, що її видумав, напевно ні. Очевидно, та робот-людина тільки те вміє, що вложив у неї розум інжиніра, її творця.

І ми, живі люди, є подібною робот-людиною, й тільки те ми можемо, що вложив у нас інжинір всесвіта — наш Творець. Авжеж у природі нема нічого задурно, ані наслідки не можуть переростати своїх причин.

Коли тепер усі ті думки, що ми їх розвинули, зберемо в одну, то само собою накинеться нам заключення:

Що в світі, крім матерії, мусить бути невидимий Дух, і саме він є творчою причиною світа: від нього походить матерія і її закони, від нього життя і вся доцільність у світі, від нього походить наш розум. Або, як се сказано, у св. Письмі: **„На початку сотворив Бог небо і землю“**.

*

*

*

8. Не можемо здержатися від ось якої заваги: Се чиста іронія, що півінтелігенти большевики саме в тому часі насильно накидують людям матеріялізм як релігію, коли в науковому світі матеріялізм втратив кредит. Але большевики живуть тим „духом науки“, який панував у другій половині XIX віку. Щоб якась нова ідеологія з найвищих творчих сфер поширилася між масами півінтелігентів, на се треба 40 або й два рази стільки років.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

22 298

Притім відкриваємо ще й іншого роду звязок. Віра в самородство в науковому світі остаточно провалилася саме тоді (досвіди Pasteur-a), коли була би дуже придалася для теорії еволюції. А ось і матеріалізм саме тоді „воцарився“, коли провалився. Наша церковна похоронна пісня дуже бистро спостерігає й висказує сей „іронічний звязок“ у людському життю, коли каже:

„Єгда мір приобрящем, тогда во гроб вселимся“
— „коли здобудемо світ, тоді зійдемо до гробу“.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 2904

(152)

0.42K.

2904

1986

357644

РЛ

РЛ 2904у

Т. Костельник

Матерія і
Дух